

NIEUWSBRIEF NO: 13

STICHTING WERKGROEP FLORAKARTERING DRENTHE (WFD)

Secretariaat: Kippenburgweg 5
7975 PP Uffelte (05215 - 1406)

Uffelte, december 1987

Beste Atlasmedewerk(st)ers,

De nieuwsbrief heeft lang op zich laten wachten, maar hier is dan toch het najaarsnummer. Allereerst enkele algemene opmerkingen en mededelingen. Verder een artikeltje over de orchideeën in Drenthe. Hans Dekker is zo vriendelijk geweest om dit speciaal voor deze nieuwsbrief te schrijven. Met deze tekst bij de hand kunnen de medewerkers gerichter wat extra aandacht besteden aan het voorkomen in Drenthe van deze bijzondere plantenfamilie.

Er zijn al weer hele stapels formulieren van dit jaar binnen gekomen. Hiervoor hartelijk dank. Daar nog niet iedereen z'n lijsten van dit jaar heeft ingestuurd vragen we de mensen dat alsnog te doen, liefst voor het eind van het jaar. De verschillende excursies zijn dit jaar zeer goed bezocht. Naast de vaste en zeer trouwe groep excursiegangers waren er dit jaar vele nieuwe gezichten. Met veel deelnemers kunnen op een dag ook veel km-hokken onderzocht worden. Al met al zijn er dit jaar tijdens de excursies ruim twintig hokken bekeken. Enkele leuke vondsten waren o.a. *Myosurus minimus* - Muizestaart en *Corrigiola litoralis* - Riempjes.

Deze maand komt er een iets gewijzigde herdruk van onze handleiding voor het inventariseren. We waren door onze voorraad heen en daar zich nog steeds nieuwe medewerkers aanmelden was een herdruk noodzakelijk. De wijzigingen die eerder in de nieuwsbrieven (no: 11 en 12) hebben gestaan zijn nu in de handleiding opgenomen. Mocht iemand z'n oude exemplaar of de betreffende nieuwsbrieven kwijt zijn dan kan die een nieuwe handleiding aanvragen.

Ik wil nog even de aandacht vestigen op een inventarisatie van muurbegroeiingen die momenteel wordt uitgevoerd door medewerkers van NMF (Natuur Milieu en Fauna-beheer - Ministerie van landbouw). Voor dit doel zijn alle WFD-formulieren al nageplozen. Het zou echter prettig zijn als wij met z'n allen het komende jaar wat extra aandacht aan muurvegetaties zouden kunnen besteden. Verder vragen de medewerkers van NMF of mensen die nog gegevens hebben betreffende planten op muren in Drenthe dit op willen sturen. Het gaat in dit geval allen om gegevens die niet al naar het WFD-archief zijn opgestuurd. (Adres: NMF t.a.v. K.van Berkel en H.Dekker Postbus 111 9400 AC Assen)

Kijk eens naar orchideeën in Drenthe.

Orchideeën zijn bekende planten. Veel mensen kopen wel eens een bos bloemen waarin orchideeën zijn verwerkt of kopen een hele plant.

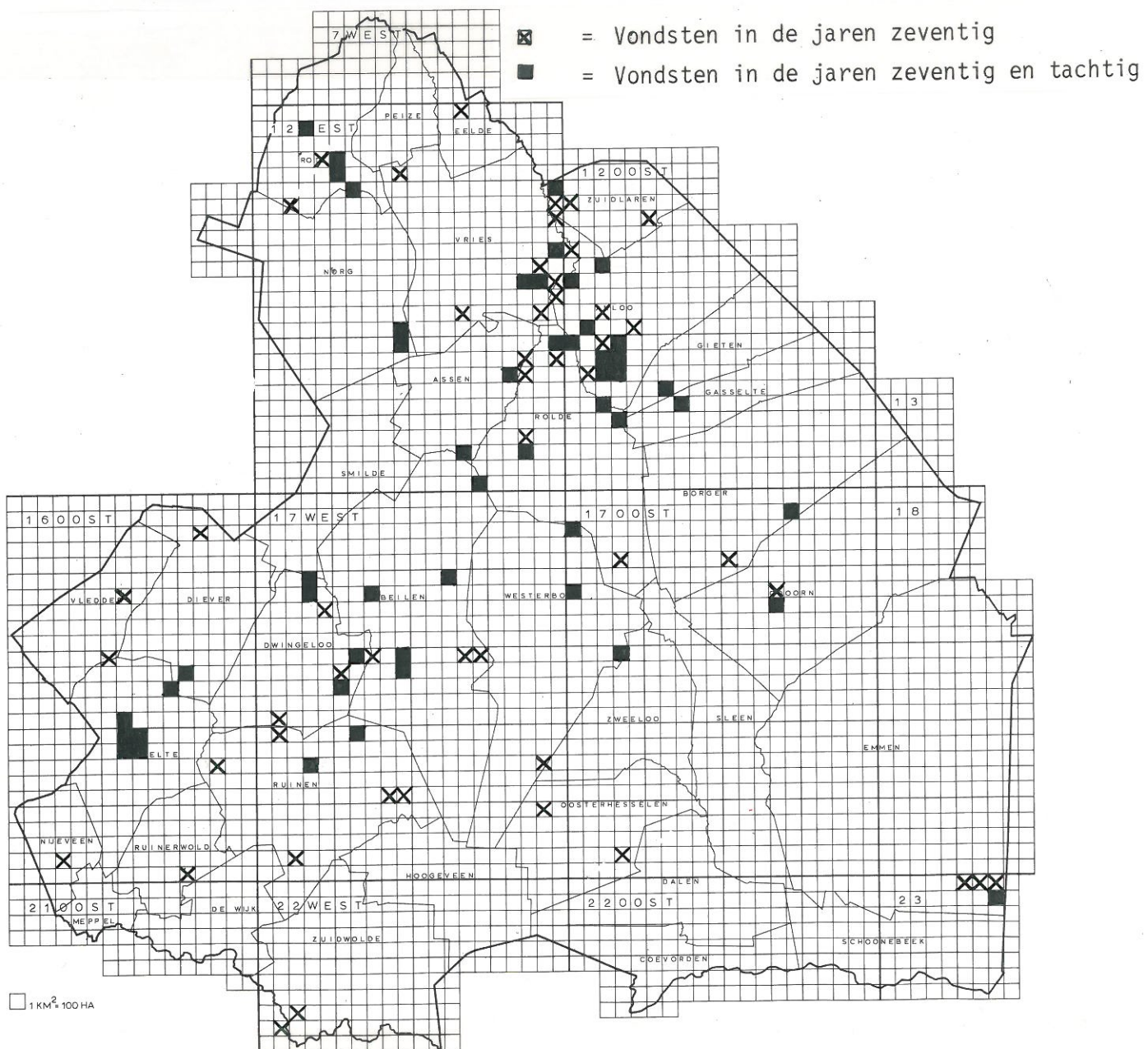
De soorten bij de bloemist zijn alle afkomstig uit de sub-tropen en de tropen. Daar komen de meeste van de meer dan 20.000 soorten tellende familie voor. Veel mensen zijn verbaasd te horen dat in Europa en zelfs in Nederland ook orchideeën voorkomen. In Europa zijn er ongeveer 220 soorten bekend. De soortenrijkste gebieden liggen rond de Middellandse Zee. In delen van Griekenland, Italië en Zuid-Frankrijk zijn gebieden waar men na enig zoeken meer dan 70 soorten kan vinden. In Nederland komen ongeveer een 50 soorten en ondersoorten voor. Voor enkele neemt Nederland binnen West-Europa een bijzondere plaats in, zoals voor de Rietorchis en de Gevlekte rietorchis, de Vleeskleurige orchis en *Malaxis* (*Dactylorhiza praetermissa* , *D.praetermissa* ssp. *junialis*, *D.incarnata* en *Hammarbya paludosa*). Deze soorten zijn (of waren) kenmerkend voor Nederland en zijn bij ons veelal nog steeds "algemener" dan in onze buurlanden. In Drenthe zijn minimaal 20 soorten en ondersoorten bekend. Aangezien er in Drenthe vroeger nauwelijks werd gebotaniseerd, kunnen er in Drenthe best meer soorten hebben voorgekomen, die niet door botanici zijn opgemerkt. Enkele soorten zijn helaas uit Drenthe verdwenen, te weten het Witte bosvogeltje, de Grote muggenorchis, de Harlekijn, *Malaxis*, de Bergnachtorchis en de Herfstschroeforchis (*Cephalanthera longifolia*, *Gymnadenia conopsea*, *Orchis morio*, *Hammarbya paludosa*, *Platanthera chlorantha* en *Spiranthes spirales*).

Deze verdwenen soorten zijn stuk voor stuk soorten die zeer snel reageren op veranderingen in het milieu. De Harlekijn was vroeger een algemene verschijning in delen van de dalen van het Schoonebekerdiep, het Oude Diep en de Drentse Aa. Door het veranderd landbouwkundig gebruik van de beekdalgraslanden, door intensieve bemesting en ontwatering zijn alle groeiplaatsen verdwenen. De laatste Harlekijnen groeiden in het beekdal van het Oude Diep bij Drijber. Na het uitvoeren van een ruilverkaveling in de jaren zestig was de soort verdwenen. *Malaxis* groeide in matig oligotrofe (voedselarme) veentjes. Deze soort is vroeger waarschijnlijk vaak over het hoofd gezien, vanwege zijn geringe grootte en zijn moeilijk toegankelijke biotoop. De redenen van zijn verdwijnen zijn niet geheel zeker.

Na ± 1965 is *Malaxis* niet meer gezien. Bij goed zoeken zou deze soort mogelijk nog eens teruggevonden kunnen worden. De overige verdwenen soorten zijn slechts enkele keren of éénmalig in Drenthe aangetroffen en waren dus waar-

schijnlijk altijd al zeldzaam. Het Witte bosvogeltje is een merkwaardig geval. Deze werd in de jaren zeventig één keer gevonden bij Havelte door R.Schuilting en H.Moorlag. Gezien de nauwkeurige omschrijving van de vondst kan het op geen enkele andere soort van toepassing zijn geweest. Overigens is het Witte bosvogeltje ook elders in het land op vreemde plaatsen gevonden, recent onder meer bij Bergen (N.H.) langs een schelpenpaadje.

Momenteel komen er in Drenthe dus nog veertien soorten en ondersoorten voor. We zullen ze even de revue laten passeren. Het meest bekend is de Gevlekte orchis (*Dactylorhiza maculata*). Alhoewel deze soort sterk in aantal achter-

Dactylorhiza maculata Gevlekte orchis

uit is gegaan, zijn er nog vrij veel groeiplaatsen over. Men kan de Gevlekte orchis vinden in vochtige heiden, schrale graslanden, bermen, sloottaluds en in ijle bossen.

Minder bekend zijn de twee ondersoorten van deze orchidee die in Drenthe voorkomen, namelijk de Heide-orchis en de Tengere heide-orchis (*Dactylorhiza maculata* ssp. *ericetorum* en *D.m. ssp. elodes*). De Tengere heide-orchis is een slanke plant met ± 3 lange smalle bladeren welke vaak ongevekt zijn. De spoor is korter dan bij de gewone Gevlekte orchis, terwijl de lip veelal breder is. De middenlob van de lip is korter dan de zijlobben. De Tengere heide-orchis komt vooral voor in oligotrofe veentjes tussen het veenmos (*Sphagnum spec.*), Lavendelheide (*Andromeda polifolia*), Veenbes (*Oxycoccus palustris*) en Dopheide (*Erica tetralix*). De Heide-orchis heeft 5 - 9 bladeren en een wat langere spoor. Hij groeit zoals al uit de naamgeving blijkt vooral in vochtige, lemige heiden. Opvallend is dat de Tengere heide-orchis het eerst bloeit, namelijk al in de eerste helft van juni, terwijl de Gevlekte orchis en de Heide-orchis pas daarna aan de beurt zijn. De Heide-orchis kan tot in augustus bloeien.

De Breedbladige orchis (*Dactylorhiza majalis*) was vroeger één van de algemeenste orchideeën. Deze "Meiorchis" kleurde toen hele beekdalgraslanden paars. Door de bij de Harlekijn vermelde ontwikkelingen is deze orchidee zeldzaam geworden. Alleen in het Drentse Aa-gebied is de Breedbladige orchis, door het ontwikkelen van natte schrale hooilanden, weer betrekkelijk algemeen geworden. We vinden hem optimaal in natte Dotterbloemhooilanden.

De Vleeskleurige orchis (*Dactylorhiza incarnata*) is waarschijnlijk altijd al een zeldzame soort geweest. Ook deze soort kwam voor in de beekdalen. Vooral daar waar calciumrijke kwel aan de oppervlakte kwam kon men hem vinden. Op enkele plaatsen in de Drentse beekdalen is deze soort tegenwoordig nog aanwezig. Plaatselijk komt de ondersoort *obscura* voor, welke gebonden is aan beekdalgraslanden op zure veengrond. Deze ondersoort is zeer klein, tot 15 cm, heeft donkere, vuilroze bloemen met sterke tekening van de lip. Af en toe komen gevlekte bladeren voor. Op sommige plaatsen komt (of kwam) de Vleeskleurige orchis in lemige heide-achtige situaties voor, onder meer bij Havelte en Eext. De bloeitijd is de eerste helft van juni.

De Rietorchis (*Dactylorhiza praetermissa*) en de Gevlekte rietorchis (*Dactylorhiza praetermissa* ssp. *junialis*) zijn bij ons minder algemeen dan in het westen van het land. Beide soorten komen voor in beekdalgraslanden, lemige heiden, bermen en sloottaluds. Vooral langs de randen van het Drents district, zoals bij Nijeveen kunnen we hem tegenwoordig nog aantreffen. De bloeitijd is half juli

tot begin augustus. Opmerkelijk is dat de gevlekte ondersoort talrijker is dan de ongevlekte. De Rietorchis kan zich soms zeer snel, massaal vestigen op opgespoten terreinen en in natuurbouwprojecten.

Tussen de beide soorten van de Wespenorchis die Drenthe rijk is bestaat een groot verschil in voorkomen. De Moeraswespenorchis (*Epipactis palustris*) is zeer zeldzaam, terwijl de Breedbladige wespenorchis (*Epipactis helleborine*) plaatselijk algemeen is. De Moeraswespenorchis komt (en kwam) voor in beekdalgraslanden, lemige heideterreinen en langs een houtwal op de potklei. Momenteel zijn er drie groeiplaatsen bekend met zeer weinig bloeiende planten, zodat deze soort sterk bedreigd is. De bloeitijd is juli.

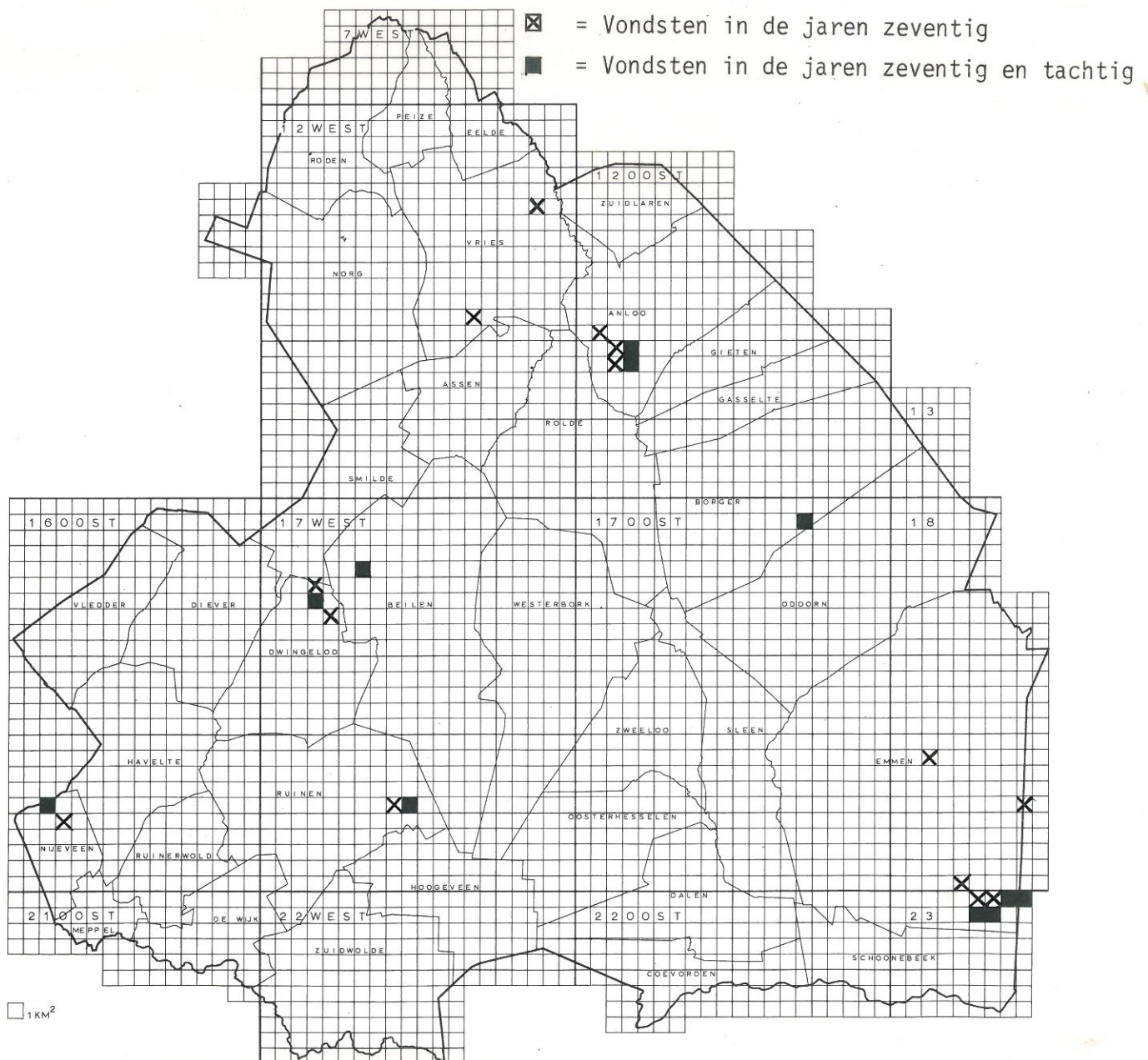
De Breedbladige wespenorchis komt veel voor op iets gestoorde plekken in bossen, op licht beschaduwde plekken in heide, langs fietspaden (vooral schelpenpaden) etc. Rond Havelte komt de soort voor in lemige grazige vegetaties in de volle zon. De planten zijn daar meestal veel groter dan de ranke planten in bossen. Opmerkelijk is het kleurverschil van de bloemen, van onopvallend groen tot donkerrood. Er worden momenteel enkele ondersoorten onderscheiden, waarvan het voorkomen in Drenthe nog niet onderzocht is. De Breedbladige wespenorchis bloeit van eind juli tot in september.

Twee andere bosbewonende soorten zijn de Grote en de Kleine keverorchis (*Listera ovata* en *L. cordata*). De Grote keverorchis komt voor in enkele vochtige loofhoutbosjes in het noorden van onze provincie. Vooral in bosjes op potklei- en leembodems kan de soort talrijk zijn. Andere groeiplaatsen zijn schraallanden en lemige heiden. In het algemeen is het een zeldzame soort, die vanwege zijn onopvallende groenige uiterlijk overigens gemakkelijk over het hoofd wordt gezien. De Kleine keverorchis is in Drenthe slechts in drie terreinen vastgesteld. Tegenwoordig is hij nog van één bosgebied in Noord-Drenthe bekend. Het is een echte naaldbossoort die zich hier pas heeft kunnen vestigen na het aanplanten van naaldbomen. Elders in Europa komt hij ook voor in hoogvenen, heiden en duinvalleien. Het is één van de kleinste orchideeën, meestal niet groter dan ± 6 cm. Hierdoor is hij zeer moeilijk te vinden. Negentig procent van de planten bloeit niet; ze lijken dan op kiemplantjes van een beuk. Op de Drentse groeiplaats bloeide in 1987 een plant meer dan zes weken achterelkaar, van eind mei tot begin juli.

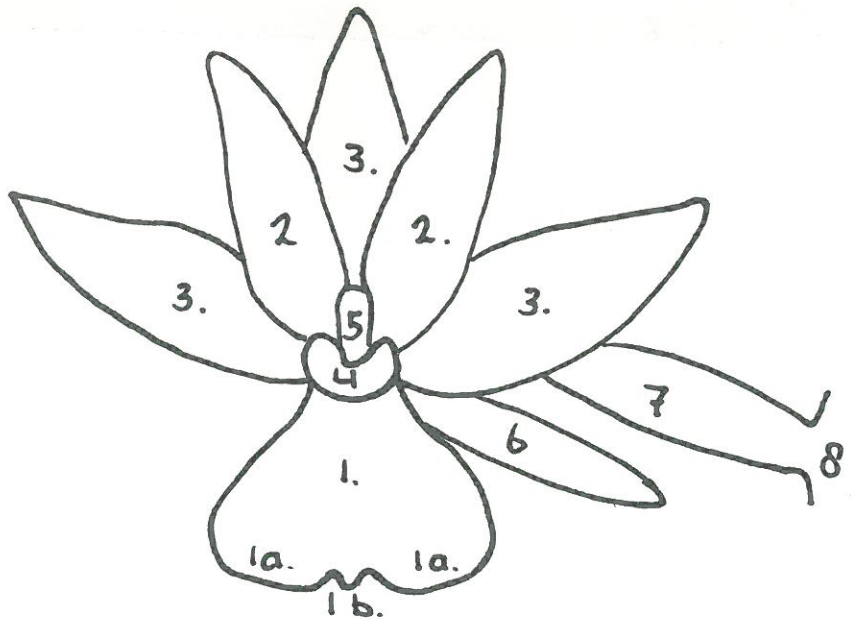
De Dennenorchis (*Goodyera repens*) komt gewoonlijk in hetzelfde milieu voor als de Kleine keverorchis. Deze fraaie, wit bloeiende soort was vroeger algemener. Wellicht hangt dit samen met de successie van naald- naar loofbos, waardoor de omstandigheden voor de soort dusdanig veranderen dat hij verdwijnt. Volgens

hardnekkige geruchten zouden op vrijwel alle groeiplaatsen in Midden-Drenthe Dennenorchissen zijn aangeplant met planten afkomstig uit het bos Kremboong bij Hoogeveen. De waarheid zullen we waarschijnlijk nooit te weten komen. De Dennenorchis is ook aangetroffen in een jeneverbesstruweel, een biotoop waarin hij in het buitenland wel meer voorkomt. De bloeitijd is juli en augustus.

De Welriekende nachtorchis (*Platanthera bifolia*) komt verspreid over de hele provincie voor. Deze soort is echter sterk achteruitgegaan en is alleen nog talrijk op de bovenveengraslanden in Zuidoost-Drenthe. Door verschraling van graslanden kan de Welriekende nachtorchis echter wel plotseling in grote aantallen opduiken. Verder komt de Welriekende nachtorchis voor in vochtige, lemige heiden, rijke loofbossen, weg- en spoorbermen en slootkanten. Deze soort bloeit van midden juni tot midden juli.

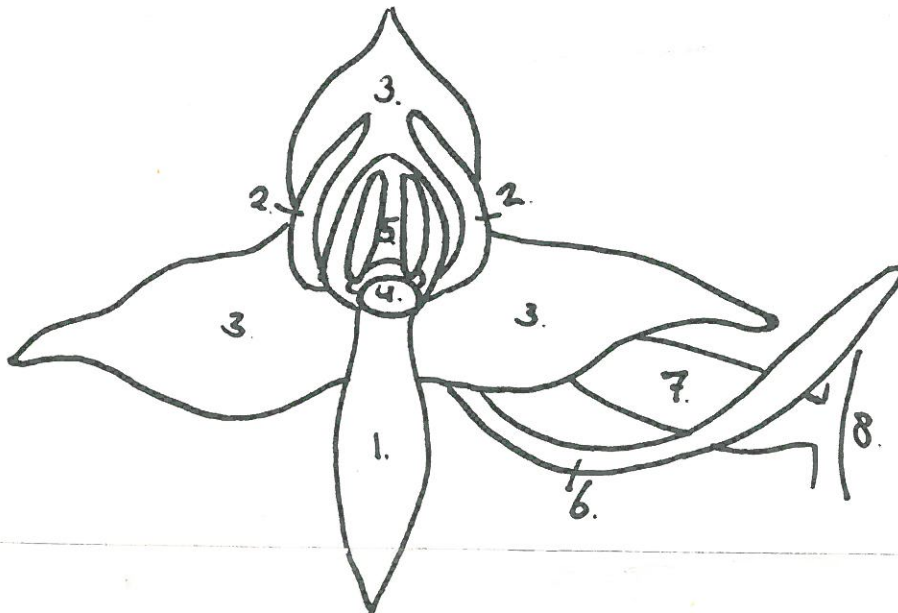

Platanthera bifolia Welriekende nachtorchis

Gevlekte orchis *Dactylorhiza maculata*

Welriekende nachtorchis *Platanthera bifolia*

1. Lip	4. Spooringang
1a. Zijlobben	5. Zuiltje
1b. Middenlob	6. Spoor
2. Petalen	7. Vrucht
3. Sepalen	8. Stengel

Zoals we gezien hebben zijn veel soorten sterk in aantal achteruitgegaan. Door een op het ontwikkelen van soortenrijke vegetaties in kansrijke gebieden (gradiënten) gericht beheer komt er gelukkig ook wel weer wat bij. Zo'n 75% van alle orchideeën groeit in reservaten. Die groeiplaatsen zijn dan meestal ook goed bekend. Voor de inventarisatie voor de Atlas van de flora van Drenthe is het van belang ook zoveel mogelijk te weten te komen over het voorkomen van orchideeën buiten de reservaten. Particuliere heideterreinen, bossen, bermen, slootkanten, maar ook industrieterreinen etc. kunnen potentiële groeiplaatsen zijn, waarvan het interessant is ze grondig te inventariseren. De laatste jaren zijn op dit soort terreinen juist relatief veel nieuwe vondsten gedaan. Daarnaast is het zaak alert te blijven op het voorkomen van zeldzame en moeilijk op te sporen soorten, zoals *Malaxis*, *Kleine keverorchis* *Dennenorchis* e.d. Inventarisaties in augustus in dennenbossen zouden best nog nieuwe vindplaatsen aan het licht kunnen brengen van bv. de *Dennenorchis* of de *Breedbladige wespenorchis* en voor *Malaxis* geldt iets dergelijks m.b.t. kleine voedselarme veentjes.

Door systematisch inventariseren van potentiële biotopen in combinatie met de bloeitijd van de soorten moet het mogelijk zijn, de kaartjes van de orchideeënsoorten in Drenthe te completeren.

Voor de naamgeving is naast de *Flora Europaea* de meest recente literatuur gebruikt. Mochten mensen vragen hebben dan kunnen ze altijd bij de schrijver terecht.

- Aanbevolen veldgidsen:

Butter, K.P. *Orchideen*. Munchen. 1886.

Delforge, P. & D. Tyteca. *Europese orchideeën in een oogopslag*. Weesp. 1984.

- Overige literatuur:

Landwehr, J. *Wilde Orchideeën van Europa*. 's Graveland. 1977.

Sandeman, H. *Europäische und mediterrane Orchideen*. Hilderheim. 1980.

- Binnenkort verschijnt er bij de KNNV/Thieme:

Kreutz, C.A.J. *De verspreiding van de inheemse orchideeën in Nederland*.
270 pagina's.

(Duitstalige werken zijn vlot en goedkoop te bestellen bij de Bücher Galerie,
Postbus 11188, 1001 GD Amsterdam. Tel: 020 - 838494.)

Hans Dekker (NMF Drenthe)
Mortonhof 42
7908 AP Hoogeveen
tel: 05280 - 72738